

Christine Howald, *Der Fall Nicolas Fouquet: Mäzenatentum als Mittel politischer Selbstdarstellung 1653–1661* (München: Oldenbourg Verlag, 2011) (Pariser Historische Studien, 96), 296.

A párizsi *Deutsches Historisches Institut* kiadványa a Christine Howald által a Technische Universität Berlin Történeti és Művészettörténeti Intézetébe 2007-ben benyújtott disszertáció átdolgozott változata. A szerző érdeklődését egy 2000-ben Vaux-le-Vicomte-ban tett egyetemi kirándulás ébresztette fel a kastély és egykori tulajdonosa, Nicolas Fouquet iránt, akinek a korban igen figyelemreméltó mecénatúráját mint a politikai önérvényesítés eszközét vizsgálta. A monográfia olvasása sok szempontból volt inspiráló a jelen recenzió írójának, többek között azért, mert Howald témája, kutatási módszerei, szemléletmódja rokonságot mutat azzal a 2013 elején befejezett, Nádasdy Ferenc mecénatúráját feltáró kutatással, amelynek ő maga is tagja volt.¹ Egy áttekintés Nádasdyt illetően is összeállt 2010-ben,² s az azóta felgyűlt eredmények, valamint a két politikus pályafutásának, egyéniségének és udvaruk kulturális-művészeti vonásainak hasonlatossága fontos komparatív tanulságokkal szolgálhat a kutatás számára.

¹ A mecénás Nádasdy Ferenc – Az arisztokrata udvari kultúra formái a 17. századi Magyarországon című kutatást az OTKA támogatta (K 71982). Bővebben: www.barokkudvar.hu.

² A kutatócsoport tagjainak tanulmányai a *Századok* 2010/4. számában jelentek meg.

Howald a bevezetésben a *Grand Siècle* gyermekének nevezi Fouquet-t, akinek látványos pályafutása – az eddigi kutatások eredményeinek tükrében – elsősorban politikai szempontból volt érdekes számára. Pedig a pénzügyminiszter a modern francia kulturális mecénatúra megteremtőjeként is tekinthető, aki szívesen élt a „Kunst als Form von Öffentlichkeitsarbeit” (Martin Warnke) eszközrendszerével: művészeket alkalmazott, gyűjteményeket állított össze, könyvek kiadását támogatta, könyvtárát megnyitotta a köznek, költőkkel és tudósokkal vette magát körül. Nyolc évig tartó *surintendant*-i hivatala alatt mecénatúrája révén tudott a politikai jelenre gyorsan reagálni, s utolsó híres akciójával is – egy nagyszabású ünnepség megrendezésével a fiatal XIV. Lajos számára 1661 augusztusában – a művészet erején keresztül próbálta megingott hatalmát stabilizálni. Mindhiába, az ünnepséget követő második héten letartóztatták, nagy visszhangot kiváltó három éves kirakatper végén halálra

ítélték, amit végül életfogytiglani börtönre változtattak, s a Pignerol erőd foglyaként fejezte be életét 1680-ban. Howald sokoldalú forrásanyagot dolgozott fel: inventáriumokat, irodalmi szövegeket, újságkivonatokat, naplókat és levelezéseket, megmaradt tárgyi emlékeket. Fouquet saját dokumentumaiból és magánlevelezéséből azonban csak keveset használhatott, annak nagy részét riválisa és ellenfele, Jean-Baptiste Colbert ugyanis eltulajdonította a per során, s ma lappanganak az iratok.

A monográfia első nagy egysége a korai évektől 1661-es bukásáig követi végig Fouquet karrierjét. A párizsi nemes családban született Fouquet ősei a 15. században még textilkereskedéssel foglalkoztak, de a család szerencsecsillaga jó házasságok, földvásárlások és tanulás révén fokozatosan emelkedett, a nagypapa már királyi szolgálatba lépett, az apa 1615-ben a parlament tagja és királyi tanácsos, majd Richelieu 1624-es kinevezésével annak pénzkölcsönzője és bizalmasa volt. Vagyis már az előző generáció a párizsi elit tagja volt, a család tudósokkal és irodalmárokkal tartott kapcsolatot, szalonjuk és könyvtáruk a legismertebbek közé tartozott. Nicolas anyját például neves gyógyító asszonyként tartották számon, 1664-ben a királyné nehéz, problémás szüléséhez őt hívták segítségül. Tudományát a későbbiekben is kamatoztatta: 1675-ben a montpellier-i egyetem egy tudósával adott ki egy orvosi könyvet. Fiát is sok praktikára kitanította, Fouquet a börtönben felállított kis laboratóriumában végzett kísérleteket.

Nicolas a clermont-i jezsuitáknál tanult, itt szőtte azt a kapcsolati hálót, amit később jól tudott hasznosítani, illetve itt szerezte azokat az élményeket, amelyek a színházi előadások és ünnepélyek érzelmi erejét éreztették vele. Fouquet az államminiszter Jules Mazarin figyelmét is kivívta, szorosabban azonban csak 1651-től tartozott annak szűkebb politikai környezetébe, száműzetése alatt is hű maradt hozzá és tájékoztatta az eseményekről. Az 1653-ban diadalittasan visszatérő Mazarin a pénzügyi főintendánsi pozícióval (*surintendance des finances*) hálálta meg a támogatását. Fouquet 1654-től a királyság bevételeivel foglalkozott az állandóan fenyegető államcsőd árnyékában. Kezdetben jól lavírozott a politikai pályán, ám a kormányzati elitben fellépő feszültségek, az udvar hihetetlen pénzhétsége miatti nyomás, és a pártfogó Mazarin gyengülő egészségi állapota a kegyvesztés rémével fenyegette. 1659-ben végül Fouquet lett a pénzügyminiszter, de állandóan résen kellett lennie Colbert áskálódásai miatt.

Mazarin halála után Colbert minden kapcsolatát megmozgatta Fouquet ellen, azt akarta bizonyítani, hogy a pénzügyminiszter nem csupán a rá bízott pénzeket kezelte hűtlenül, hanem a királyra is veszélyt jelent: állítólagosan egy szigetet vásárolt, ahol saját erődöt építtet, s felfegyverezi az ott lévő hadseregét. A király parancsba adta Fouquet letartóztatását, a történelemből még az őt védelmező anyakirálynét, Ausztriai Annát – aki hosszú éveken keresztül évjáradékot húzott a pénzügyminisztertől – is kiiktatták.

A könyv második része a *Mazarin árnyékában* címet viseli, ebben Howald a mecénatúra jelenségeit vizsgálja Fouquet főintendánsi megbízatása alatt (1653–1659). Párizsi házáinak cseréjével kastélyt szerzett a Párizs közeli Saint-Mandéban. Nem véletlenül választotta ki a helyet, a birtok egyrészt közvetlenül a királyi kertek mellett feküdt, másrészt bármikor a városba utazhatott. 1661-ig ez volt a kedvenc tartózkodási helye, ahol magas rangú vendégeit is fogadta. Az átépítésekhez, művészi átalakításokhoz olyan művészeket nyert meg, mint az akkor Párizsba érkező Gianlorenzo Bernini és Louis Le Vau. Az épület ma már nincs meg, a kastély berendezése is csak a letartóztatása utáni összeírásokból ismert: három inventárium a szobrokat, a könyveket és az érmekeket írta le 1661-ben. A kastély központját a Merkur és Apollón antik szobraival díszített szalon képezte. A közelében lévő galériában a könyvtár és műgyűjtemény egy részét helyezték el. A belső dekorációt az Itáliából visszatérő Charles Le Brun festette meg, a szobrokat Michel Anguier készítette. A kert tervei André Le Notre-tól, a francia kertművészet egyik legnagyobb alakjától származtak. Saint-Mandé 1656-tól királyi vendégek fogadására is készen állt: ekkor a király unokaöccse, 1657-ben pedig maga a király kereste fel a kastélyt Mazarin kíséretében.

Gyűjteményei összeállításakor Fouquet alkalmazkodott szülei korábbi gyűjtéséhez, s elsősorban a könyvekre, térképekre és érmekekre koncentrált. Nicolas 1640-ben megörökölte apja 15 ezer kötetét, s gondozásukat egykori tanárára, a jezsuita Deschampsneufs-re bízta, aki katalógust vezetett róluk. Könyvtára értékes kéziratokat és ritka nyomtatványokat tartalmazott, sok latin és görög nyelvű kiadása is volt. Ebben az időben mintegy 70 nagyobb, 3–4000 kötetes magánkönyvtárról tudunk Franciaországban, a legismertebb közülük a tudós Auguste de Thou-é; Richelieu-é 1643-ban 6380, Mazariné 1648-ban 40 ezer kötetet bírt. A könyvtárakat a kastélyok szerves részeként nagy galériákban tárolták szobrokkal, festményekkel és egyéb műtárgyakkal együtt. A tulajdonosok általában saját könyvtárost is alkalmaztak. Fouquet könyvtárának beszerzéseiről nincs sok információ, de 1655-től szisztematikus bővítés figyelhető meg több könyvtárban is felvásárolt (pl. a toulouse-i püspökét, Charles de Montchale-ét, majd az orvos René Moreau-ét). Egy későbbi, 1658-tól alkalmazásban álló könyvtárosa, Pierre de Carcavy Itáliába utazott, feltehetőleg könyvekért és kéziratokért. Mazarin könyvtárosának, Gabriel Naudénak a tanácsát követve – miszerint *„nincs tiszteletteljesebb és biztosabb eszköz, amellyel tekintélyt lehet szerezni a köznép közt, mint egy pompás könyvtárat felállítani és a nyilvánosságnak ajánlani”* – 1657-ben Mazarin után ő is megnyitotta a könyvtárát a tudós társadalomnak. A Saint-Mandéban lévő, több helyiségből álló könyvtár az 1661-es inventárium alapján 27 ezer kötetet tartalmazott, ebből 1050 kézirat volt. Négy évvel később, amikor eladták Fouquet javait, már csak 20 ezres volt az állomány, a többit ellopták. Tartalmi szempontból a könyvek nagyobb része (40%-a) főként a francia és olasz történelem tárgyköréhez tartozott,

szintén nagy szakot képezett a filozófia, a kéziratok között pedig sok volt a modern politikai jellegű dokumentum.

Fouquet ritkasággyűjteménye az ekkor Párizsban található mintegy 50 Kunstkammer egyike, különlegességei a galériában kiállított, 1659-ben szarkofágokkal együtt vásárolt egyiptomi múmiák. Gyűjteménye gazdag volt antik szobrokban, büsztökben, kagyló- és korallművekben. Az apjától örökölt éremgyűjteményt is továbbfejlesztette: az 1666-os értékbecslés szerint az 57 aranyérem (31 a római korból, 26 pedig 476 utáni) mellett szép ezüstdarabok is jelen voltak a könyvtárban tartott kollekciónban. Fouquet maga is veretett emlékérmeket, az itáliai Bertinetti II érmet készített neki különleges alkalmakra, például a házasságára vagy kinevezésére, de XIV. Lajos esküvőjére is. Ugyanez a sokszínűség jellemezte botanikai gyűjteményét is, a különleges növényeket, kuriozitásokat, a narancs- és citromfákat külön kertész gondozta. Az uralkodó a letartóztatás után 200 egzotikus növényt Versailles-ba vitetett a kertből.

Műtárgyak beszerzésére az itáliai és a holland piac kínálkozott. Szobrok tekintetében vagy eredeti antik műveket (igaz, többnyire sérülten) vagy azok másolatait lehetett megvásárolni Itáliában. Róma azonban már a 15. századtól megnehezítette az antik műtárgyak kivitelét, az engedélyekhez pedig bürokratikus és költséges út vezetett. Fouquet elől azonban elhárult az akadály Rómában időző bátyja, Louis Fouquet segítségével, s 1656-ban több láda szobor, büszt, bútor, festmény és szőnyeg érkezett meg a kastély dekorálására. Festményekből az itáliai műpiac teljesen kifogyott a 17. század közepére, ami felverte az árakat. A legkeresettebbeknek a 16. századi művészek (például Raffaello) bizonyultak, elképesztő áráért. Louis levelei az elfogadhatatlan áru festményekkel kapcsolatos panaszzal teltek meg. Ennek ellenére több mint 2000 festményt nézett át 1656 első négy hónapjában, többségük azonban ósdi vagy túl drága volt. Végül abban maradtak a testvérek, hogy nagy mennyiségű, ám közepes minőségű képet vesznek. Összességében 45 kép került így Nicolas-hoz, köztük Paolo Veronese, a Bassano-család, id. Jan Brueghel, Lambert Sustris, Poussin festményei. Az sem kizárható, hogy az angol piacról is tudtak képeket beszerezni. Amennyire az esztétikai megfontolások egyáltalán követhetők, Fouquet nem specializálódott iskolákra vagy témákra, sokkal inkább a dekorativitás játszott szerepet, igaz, másolatokat nem vett, inkább az eredetiekhez ragaszkodott. Festménygyűjteménye mégis eltörpült a példakép Mazariné mellett, akinek galériája több, mint 850 képpel jeleskedett. Összefoglalva tehát, a nagystílusú műtárgygyűjtést nem a szülői házban ismerte meg, sokkal inkább a vonzó példákhoz, így elsősorban Mazarin gyűjteményéhez igazította vágyait és igényeit.

Az irodalmi mecénatúrát illetően azonban felülmúlta Mazarint. Már Richelieu körében is szokás volt az íróknak, költőknek királyi évjáradékot fizetni, ám Mazarin nem folytatta ezt a gyakorlatot, csak kedvenc költő-

it övezte figyelemmel. Fouquet pozícióba kerülésével megváltoztak az erőviszonyok, ő már fiatalon járatos volt a szalonok világában, pénzemberként pedig értett a pénz szerzéséhez és osztásához is. Így nem csoda, hogy hirtelen megnőttek a neki és feleségének címzett könyvajánlások. Az ezekért kifizetett összegek 400 és 2000 livres között mozogtak. Támogatta Madeleine de Scudéry szalonját és az ő pártfogoltjait. Szoros kapcsolatba került Paul Scarron költővel. A bibliofil főintendáns maga is szorgos szalonlátogató volt, nem csoda, hiszen a szalonok a párizsi társadalmi élet fontos színterei voltak a 17. század első felében. Saját kastélyában is rendezett költői-irodalmi esteket, de ezek rendszerességéről, programjáról hiányoznak az adatok.

A harmadik részben – *A királyi kegy felé: Pompás épület és propaganda (1656–1661)* – az új miniszteri pozíció elnyerésétől kezdve tárgyalja a szerző Fouquet mecénatúrájának változásait. Ebben a periódusban, miközben Mazarin egészsége folyamatosan gyengült, és találgatás folytak utódjáról, már egyértelműen Jean-Baptiste Colbert a legnagyobb ellenfele. Mazarin kihasználta a két tehetséges fiatalember egymás elleni küzdelmét, hogy kézben tartsa őket. A felemás helyzetre Fouquet egy teljesen új kastély felépítésével, s egy újszerű ikonográfiai programmal reagált. Így jött létre a koraújkori Franciaország egyik leglátványosabb építménye: Vaux-le-Vicomte.

Nicolas 1641-ben vásárolta meg a birtokot, majd fokozatosan bővítette, amely így az 1650-es évek közepére már a 400 hektárt is elérte. Ekkor határozta el az építkezést, egy olyan összművészeti alkotás megteremtését, amit a kor leghíresebb tervezői komponáltak meg: Louis Le Vau, a francia arisztokráciának dolgozó királyi építész a kastélyt, Charles Le Brun, a párizsi paloták festője és dekorátora a belső tereket, valamint André Le Notre kertépítő az épülettel harmonizáló kertet. A birtokot körülvevő kerítés kapuján való belépéstől gondosan tervezett képi program vezette a látogatót, az uralkodó és a Fouquet-család szimbólumait váltogatva egymással. Az alsó szint kupolával koronázott szalonjából két oldalra egy-egy több teremből álló lakosztály nyílt, az egyik a király, a másik Nicolas számára, mindegyik különleges ikonográfiai elemekkel. A szalon mennyezetén a Fouquet-család címerét Mars, Jupiter és Saturnus veszik körül, a jelenet Nicolas apoteózisának értelmezését is megengedi. Fouquet apartmanjában a Herkules-szalon és a Múzsák szobája keltett nagy feltűnést. Az előbbiben a pénzügyminiszter Herkuleszel azonosította magát, az utóbbiban a Múzsáktól kísért Hűség alakja allegorizálta őt. A királyi szobák mennyezetfreskói valamivel szerényebbre sikerültek: ugyan isteni környezetben ábrázolják XIV. Lajost, kiemelve erényeit az örök béke és gazdagság megteremtőjeként, mégis érezhető volt a Fouquet-lakosztály rangbeli elsőbbsége és hivalkodása. Bár a kastély XIV. Lajoshoz akart szólni, s bizonyítani Fouquet feltétlen hűségét, a szándék éppen ellenkezőjére fordult.

Az építkezésnek gyorsan híre ment, Mazarin már 1656-ban ott járt, s ugyanebben az évben Krisztina volt svéd királynő tekintette meg az épülő kastélyt. A királyi látogatás sem maradt el: XIV. Lajos 1659. július 14-én az anyakirályné kíséretében érkezett, majd 1660. július 19-én feleségével. Mivel Fouquet fő rezidenciájának Vaux-la-Vicomte-ot tette meg, berendezésére is nagy figyelmet fordított. A szobrokat a kertbe és a kastélyba az általa megbízott művészek készítették el. Michel Anguier-nek legalább tíz szobor fűződik a nevéhez (kutyák, vaddisznó, allegorikus márványfigurák). Mathieu Lespagnendel a kerítés hermáit, isten- és oroszlánszobrait formálta meg. A látóhatárig nyújtózó kert terét lezáró hatalmas Herkules-szobor Pierre Puget műve, amely azonban csak Fouquet bukása után készült el. Még a híres francia festő, Nicolas Poussin is résztvett a programban egy hermacsoport terveivel. Nagyobb festményvásárlásokra nem került sor ebben a periódusban. Charles Le Brun még 1661 előtt megfestette Fouquet és felesége portréját, ezek az ebédlőben függtek az uralkodót ábrázoló festménnyel együtt. 1661-ben egy neves bankár gyűjteményéből 61 kvalitásos képet szerzett meg 240.000 livres-ért, de ez Mazarinhez, a későbbiekben pedig a királyhoz jutott.

A kastély kárpitjai részben saját manufaktúrájából, részben angol, flamand és francia műhelyekből származó sorozatok voltak. A luxuskárpit-piac virágzott a 17. században Franciaországban, igaz, a saját manufaktúrák védelme miatt a külföldi importot megtiltották. A lassú készítési idő és a megnövekedett igények közti ellentmondás feloldására legegyszerűbbnek hagyatékok felvásárlása vagy saját manufaktúra alapítása látszott – Fouquet ez utóbbira vállalkozott: Maincyban hozta létre azt az üzemet, amelynek élére Le Brunt nevezte ki. A becslések szerint 1658–1662 között majdnem 300 munkás dolgozott itt. 1660-ban a manufaktúra elnyerte a királyi privilégiumot, a Flandriából származó szövők pedig állampolgárságot kaptak. Legismertebb kárpitsorozatuk az 5 részből álló Nagy Konstantinusz-történet volt, de népszerűségnek örvendtek a vadászjelenetek és tájábrázolások is. A kárpitok a luxus és a jólét olyan darabjainak bizonyultak, amelyek a pénzügyminiszter reprezentációs igényeit is messzemenően kielégítették.

Az irodalom újszerű pártfogását Richelieu bíboros vezette be (*protection constante*), aki színházat támogatott, külföldi tudósokat hívott az országba, és megalapította az *Académie française*-t 1635-ben. Fouquet gyorsan felismerte az irodalmi mecenatúra saját javára fordítható szerepét. 1657-től fokozatosan intézményesítette a támogatás rendszerét, amihez a titkárként alkalmazott Paul Pellisson segítségét vette igénybe. Az ügyvéd végzettségű Pellisson az Akadémia tagja is volt, megírta annak történetét, illetve jó kapcsolatokat ápolt a párizsi költő- és irodalmi körökkel. Így nem véletlen, hogy Fouquet-nak és feleségének 1652–1661 között további 36 könyvjárlást címeztek.

A monográfia utolsó része a király számára rendezett ünnepséget tárgyalja. Amikor az ifjú uralkodó 1661-ben átvette a kormányzást, annak hatásait a pénzzsonglőr Fouquet azonnal megérezte. Lajos ugyanis teljes pénzügyi elszámolást követelt tőle, és az államháztartás rossz helyzetéért őt tette felelőssé. S bár a királyi kegy még nem lanyhult, de riválisa, Colbert már szerephez jutott az ellenőrzésében. Valójában már két hónappal Mazarin halála (1661. március) után eldöntött volt a bukása, csak Fouquet nem akarta róla tudomást venni.

Az udvari ünnepi kultúra hosszú tradícióval rendelkezett Franciaországban, mind a királyi udvarban, mind az arisztokrácia és nagypolgárság palotáiban nagy szerephez jutottak – ünnepek tartására békekötések, avatások, kinevezések, születésnapok, esküvők szolgáltak. Elterjedté vált neves művészek alkalmazása a koreográfia megtervezésére, s a bankettet a szórakozás – balett, színház, tűzijáték – különböző formáival kombinálták.

Fouquet sokat fáradozott azon, hogy az uralkodót és környezetét megnyerje magának. 1656 fordulópont abból a szempontból, hogy illusztris vendégeket fogadhatott Saint-Mandéban, majd Vaux-le-Vicomte-ban. 1661 nyarán ismét számíthatott XIV. Lajos és udvarának kitüntetett látogatására. Az ünnepséghez a forgatókönyvet Francois Vatel és Charles Le Brun írta, olyan művészek közreműködésével, mint az itáliai díszlettervező Torelli. Egy komédia előadására Moliere kapott megbízást. A nagy napról, 1661. augusztus 17-ről több leírás is fennmaradt, így pontosan rekonstruálni lehet az eseményeket. Az udvar 18 órakor érkezett meg Fontainebleau-ból – becslések alapján mintegy 500 személy –, majd kastély- és kertlátogatás következett. Az ünnepi étkezés után Moliere darabjának, a *Tolakodóknak* (balett és komédia keveréke) ősbemutatójára került sor a kertben felállított színpadon, a szerző a királyt is bevonta a játékba varázslóként. Az estét egy zenével kísért hatalmas tűzijátékkal koronázták meg, végül egy kisebb tűzijáték a kastély kupolával borított kétszintes fogadószalonjában búcsúztatta a távozókat. A rendezvény egész szimbolikája a királyra irányult, mind az előadás, mind a tűzijáték, a zene és az étkezés tekintetében, s mindebbe tökéletesen bevonták a kastély és a kert tereit. Az ünnepségek történetében mérföldkővé és mércévé vált ez az augusztus 17-i nap.

A történet vége, Fouquet sorsa jól ismert: szeptember 5-én letartóztatták Nantes-ban a királyi muskétások. Ez nem csupán a király 23. születésnapja volt, hanem a politikai nagykorúságának is a kezdete. Fouquet ezzel XIV. Lajos politikai önállósodásának hulló csillaga lett. A kastélyt lefoglalták, szeptember 13–17. között a király adminisztrátorai elkészítették az összeírását. Az árverezés 1666-ban történt meg, hogy a hitelezőket kielégítsék, de Lajos a legértékesebb darabokat lefoglaltatta magának. Fouquet családja 1673-ban ugyan visszavásárolta a kastélyt a hitelezőktől, de a családfő élete végéig börtönben maradt.

A monográfiát több részből álló függelék zárja: Vaux-le-Vicomte mennyezetfreskóinak ikonográfiája, Fouquet műgyűjteményének (szobrok, festmények, kárpitok) rekonstrukciója az inventáriumok alapján; a neki és feleségének ajánlott könyvek listája. Howald monográfiája pozitív benyomást keltő, jól sikerült és jól szerkesztett áttekintés Nicolas Fouquet mecénatúrájának két korszakáról. Egyedül a kötet képanyaga kifogásolható: az összesen 42, többnyire kisméretű kép elsősorban a Vaux-le-Vicomte-ról szóló fejezetekhez járul, ám a többi részben is elvárható lett volna illusztráció.

További olvasmányok Fouquet mecénatúrájával kapcsolatosan:

Saunders, E. Stewart. „Politics and Scholarship in Seventeenth-Century France: The Library of Nicolas Fouquet and the College Royal”. *Journal of Library History*, 20 (1985) 1–24.

Brix, Michael. *Der barocke Garten. Magie und Ursprung – André Le Notre in Vaux le Vicomte*. Stuttgart, 2004.

Igaz, Rita. „Ünnep a kastélyban”. *Ars Hungarica* (2013) (Supplementum – *Tanulmányok Kelényi György tiszteletére*), 33–40.

Viskolcz Noémi